

تسامح صفر: سیاست کیفری سختگیرانه در قبال جرایم خُرد

بپهروز جوانمرد

پژوهشگر دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی

با دیباچه

دکتر علی صفاری

استادیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

نشر میزان

سرشناسه : جوانمرد، بهروز، ۱۳۵۷
 عنوان و نام پدیدآور : تسامح صفر سیاست کیفری سختگیرانه در قبال
 جرایم خرد/ بهروز جوانمرد
 مشخصات نشر : تهران: میزان، ۱۳۸۸
 مشخصات ظاهری : ۲۲۰ ص
 فروست : نشر میزان ۳۱۷
 شابک : 978-964-511-216-3
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 موضوع : قانون کیفری
 موضوع : حقوق جزا
 شناسه افزوده : دبیاچه، علی صفاری
 رده بندی کنگره : ۱۵/۲۴-۵۰/۵۰۹ س ۱۳۸۸
 رده بندی دیویی : ۳۳۵
 شماره کتابشناسی ملی : ۶۰۲۲۱۹۱

۳۱۷

نشر میزان

تسامح صفر؛ سیاست کیفری سختگیرانه در قبال جرایم خرد

بهروز جوانمرد

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۸

قیمت: ۴۵۰۰ تومان

شماره: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۶۷-۹۶۴-۵۱۱-۲۱۶-۳

فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخرآزی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۰

واحد پخش و فروش: خیابان سمنه، بین مفتوح و فرصت، پلاک ۱۰۲، تلفن ۸۸۳۳۹۵۲۹-۳۱

دفتر مرکزی: خیابان ایرانشهر جنوبی، جنب مسجد جلیلی، بن بست قره گزلو، پلاک ۱، واحد ۶، تلفن ۸۸۳۰۶۲۰۲

سپاسگزاری

خداوند مهربان را شاکرم که به نگارنده توفیق عطا فرمود تا بتوانم در مرحله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی اقدام به روزآمد نمودن پایان نامه دوره کارشناسی ارشد و تبدیل آن به کتابی مناسب جهت استفاده جامعه حقوقی نمایم. بی‌شک این توفیق در گرو حمایت‌های عزیزانی است که ذکر نام آنها کمترین مرتبه قدردانی است. نخست، از دو گوهر ناب یعنی مادر فداکارم (سرکار خانم روح انگیز محمدی) و پدر مهربانم (جناب آقای مهندس پرویز جوانمرد)، به پاس یک عمر تلاش و زحمت خالصانه و حمایت‌های مستمر و تشویق‌های مداوم، قدردانی نموده و این کتاب را به عنوان هدیه‌ای ناچیز به پیشگاه‌شان تقدیم می‌نمایم.

دوم، در تالیف این کتاب، نگارنده از رهنمودهای اساتید ارجمند و دوستان فرهیخته‌ای بهره جسته است لذا بر خود واجب می‌داند که با ذکر نام از یکایک این عزیزان قدردانی نماید:

ابتدا از اساتید فرهیخته جناب آقای دکتر علی صفاری که زحمت راهنمایی نگارنده در طول نگارش این کتاب و همچنین نگارش دیباچه را تقبل نمودند، همچنین آقای حسین میر محمد صادقی به دلیل رهنمودهای ارزنده و حمایت‌های بی‌دریغشان تشکر و قدردانی می‌نماید. به علاوه از اساتید ارجمند و بزرگوار جنابان آقایان علی آزمایش، حسین آقایی نیا، مهرداد رایجیان اصلی، نادر نوروزی و امیر حسن نیازپور که در تنظیم و گردآوری این کتاب راهنمایی‌های لازم را به عمل آوردند، سپاسگزاری می‌نماید. افزون بر این لازم است تا از دوست گرمی جناب آقای شهرام ابراهیمی (استادیار دانشگاه شیراز) که زحمت بازخوانی این کتاب را با دقت فراوان و حوصله‌ای درخور ستایش کشیده‌اند نیز مراتب قدردانی را به جا آورد. بی‌تردید ناگفته پیداست که نگارش این کتاب بدون حمایت‌های بی‌دریغ و مساعدت‌های ارزنده استاد بزرگوار جناب آقای علی حسین نجفی ابرندآبادی امکان‌پذیر نبود.

در خاتمه از جناب آقای دکتر عباس شیرینی مدیریت محترم بنیاد حقوقی میزان جهت فراهم نمودن امکان انتشار مناسب این کتاب قدردانی می‌نماید.

بهروز جوانمرد

تهران، دی ۱۳۸۸

فهرست

دییاجه	۱۱
درآمد.....	۱۵
بخش اول: آشنایی با سیاست تسامح صفر و مصادیق آن در حقوق کیفری ایران و آمریکا.....	۲۳
فصل اول: تعریف و ارکان مفهومی تسامح صفر در ادبیات حقوق کیفری و جرم‌شناسی ...	۲۹
مبحث اول: مفهوم و تعریف سیاست تسامح صفر	۳۳
گفتار اول: از مفهوم تسامح تا تعریف تسامح صفر	۳۳
الف- واژه‌شناسی تسامح	۳۳
ب- اصطلاح‌شناسی تسامح صفر	۳۵
گفتار دوم: تاریخچه سیاست تسامح صفر.....	۳۸
مبحث دوم: مبانی نظری و خاستگاه عملی سیاست تسامح صفر	۴۳
گفتار اول: زیر بنای نظری تسامح صفر در نظام حقوقی ایران و آمریکا.....	۴۳
گفتار دوم: سیاست تسامح صفر در عمل	۴۵
فصل دوم: جایگاه سیاست تسامح صفر در قوانین کیفری ایران و آمریکا	۴۷
مبحث اول: تسامح صفر در آیینہ تقنین	۵۱
گفتار اول: قوانین ماهوی ایران و آمریکا	۵۳
الف: پاسخ‌های کیفری سزاده.....	۵۴

- ۱- ارتکاب فعل حرام..... ۵۵
- ۲- پوشش و آرایش..... ۵۶
- ۳- روابط جنسی و منافی عفت..... ۵۸
- ۴- تخلفات رانندگی..... ۶۱
- ۵- حمل اسلحه..... ۶۳
- ۶- دعوت به فساد و فحشا..... ۶۵
- ۷- ولگردی و تکدی..... ۶۶
- ۸- امور سمعی، بصری و رسانه‌ای..... ۶۸
- ۹- مواد مخدر..... ۷۶
- ب: پاسخ‌های کیفری غیرسزاده..... ۷۸
- ۱- قاعده قانونی بودن تعقیب..... ۷۸
- ۲- تعلیق ساده و مراقبتی..... ۸۰
- ۳- آزادی مشروط..... ۸۲
- گفتار دوم: قوانین شکلی ایران و آمریکا..... ۸۷
- الف - بازداشت موقت..... ۸۷
- ب - نقض حقوق دفاعی متهم..... ۹۰
- ج - دادگاه‌های ویژه..... ۹۵
- مبحث دوم: جلوه‌های قضایی سیاست تسامح صفر ایران و آمریکا..... ۹۹
- گفتار اول: انعطاف ناپذیری پیش از دادرسی..... ۱۰۰
- الف: سختگیری مقامات حفظ نظم..... ۱۰۰
- ب: عدم نرمش مقامات تعقیب..... ۱۰۴
- ۱- عدم اعلام حق سکوت..... ۱۰۵
- ۲- پذیرش نمادین وکیل..... ۱۰۶
- ۳- صدور افراطی قرار بازداشت موقت..... ۱۰۶
- گفتار دوم: شدت عمل در دادرسی و تعیین مجازات..... ۱۰۹
- الف: کیفر گرایی در رویه قضایی ایران..... ۱۰۹
- ب: عدم مَدارا در رویه قضایی آمریکا..... ۱۱۲

بخش دوم: ارزیابی نظری و عملی سیاست تسامح صفر.....	۱۱۹
فصل اول: چالش‌ها و پیامدهای اجرای سیاست تسامح صفر.....	۱۲۳
مبحث اول: نقد نظری سیاست تسامح صفر.....	۱۲۵
گفتار اول: آثار مثبت تسامح صفر.....	۱۲۶
گفتار دوم: آثار منفی تسامح صفر.....	۱۲۷
مبحث دوم: چالش‌های عملی سیاست تسامح صفر.....	۱۳۳
گفتار اول: تحدید حقوق و آزادی‌های فردی.....	۱۳۳
گفتار دوم: تهدید نظم و امنیت اجتماعی.....	۱۴۵
فصل دوم: ارزیابی نتایج اجرای سیاست تسامح صفر و راهکارهای اصلاحی.....	۱۴۹
مبحث اول: نقد و بررسی یافته‌های عملی سیاست تسامح صفر در ایران و آمریکا	۱۵۳
گفتار اول: بازبینی دستاوردهای تسامح صفر در نظام کیفری آمریکا.....	۱۵۴
گفتار دوم: بررسی آثار عملی عدم نرمش در نظام کیفری ایران.....	۱۶۲
مبحث دوم: راهکارهای اصلاحی.....	۱۶۷
گفتار اول: سیاست کیفری تقنینی.....	۱۶۸
گفتار دوم: سیاست کیفری قضایی.....	۱۷۱
نتیجه‌گیری.....	۱۷۵
منابع و مأخذ.....	۱۸۷
ضمائم.....	۲۰۹
جدول شماره ۱: جرایم خُرد در حقوق کیفری ایران.....	۲۱۱
جدول شماره ۲: جرم انگاری‌ها و مجازات‌های تسامح صفر در کشور آمریکا.....	۲۲۵
جدول شماره ۳: مجازات نقض قوانین مربوط به الکل و مواد مخدر در نیویورک.....	۲۳۳

دیباچه

سیاست کیفری سختگیرانه یا جدی گرفتن بی‌نظمی‌ها و جرائم خرد؟ «تسامح صفر»، عدم تساهل و عباراتی دیگر شبیه عنوان کتابی که در پیش رو دارید، همگی برگردان فارسی اصطلاح انگلیسی «Zero Tolerance» از ادبیات کیفری غربی است. این مفهوم برخلاف غالب تحلیل‌ها و برداشت‌ها که آن را نوعی سیاست واکنش سریع، مؤثر و بدون گذشت (و حتی سختگیرانه) در برابر ارتکاب رو به رشد جرم در دهه‌های پایانی قرن گذشته میلادی نشان داده‌اند، بیش از آنکه به معنی سختگیری و شدت در کیفر یا برخورد فهرآمیز پلیس با متخلفین باشد، گویای نوعی سیاست عمومی نظارت و کنترل بر بی‌نظمی‌های اجتماعی و جرائم خرد است.

این قبیل بی‌نظمی‌ها و جرائم خرد از قبیل انداختن زباله در خیابان یا دیوارنویسی به قدری بی‌اهمیت بودند که اصولاً از سوی نهادهای مجری قوانین کیفری مانند پلیس و دادسرا دارای ارزش کنترل و تعقیب کیفری تلقی نمی‌گردیدند و یا در اندک مواردی که به دلایل خاص مثلاً به همراه جرم دیگری موضوع تعقیب قرار می‌گرفتند با تصمیمات سبکی از قبیل اخذ نعهد یا ترک تعقیب (به دلیل عدم اقتضای تعقیب مرتکب) روبرو می‌شدند.

در یک نگاه کلان، تحولات کیفری از دهه هفتاد قرن بیستم میلادی به بعد در غرب (آمریکا و اروپا) از جمله سیاست کیفری مبتنی بر «تسامح صفر» و دیگر مفاهیم حاکی از تشدید برخورد کیفری^۱ بیش از هر چیز ثمره شکست نظریه اصلاح و درمان و

۱- برای آگاهی بیشتر از مفاهیم مربوط به توسعه کیفری و تشدید کنترل کیفری در قالب سیاستهای متنوع، نک به: صفاری، علی، کیفرشناسی: تحولات، مبانی و اجرای کیفر سالب آزادی، چاپ هفتم، انتشارات جنگل، ۱۳۸۸.

گرایش دولتها از «رفاه محوری» و «اصلاح مرتکب» به «امنیت محوری» و «تنبيه مرتکب» یعنی فاصله گرفتن کیفر از اهداف «اصلاح و درمان» و نزدیک شدن به «تنبيه و سرکوب» است. محور اجرای چنین سیاستی نیز برخلاف برداشت رایج - شبه آنچه در کتاب حاضر از تجربیات دیگران تشریح گردیده است - تنها برخورد پلیس و تعقیب کیفری تخلفات نیست بلکه لازم است سایر نهادهای رسمی مانند شهرداری که قسمتی از نظم و ترتیبات زندگی شهروندان بر عهده آنان است و نیز مردم و نهادهای مدنی در اجرای چنین سیاستی به طور فعال درگیر باشند. زیرا پلیس تنها اهرم کنترل اجتماعی و برقراری نظم در جامعه نیست و به تنهایی و بدون همکاری مردم و دیگر نهادهای مرتبط با نظم عمومی نمیتواند به طور مؤثر و چشم‌گیری از عهده این امر بسیار مهم برآید و اثری ماندگار از رعایت نظم و دوری از قانون شکنی حتی در پایین‌ترین سطح آن در جامعه از خود باقی بگذارد. به بیان دیگر، چنانچه به جای برداشت‌های تند و سطحی از این مفهوم و خلاصه کردن آن در انجام برخی عملیات سریع، گذرا و شدید (سرکوبگر) پلیسی علیه برخی جرائم یا دسته‌هایی از بزهکاران به مفهوم واقعی‌تر، عمیق‌تر و گسترده‌تری از تسامح صفر - یعنی آنچه مدنظر نگارنده این سطور است - توجه گردد و به آن جامعه عمل پوشانده شود، می‌توان امیدوار بود که نتایج مطلوب‌تر و ماندگارتری از برداشت رایج از مفهوم موردنظر بدست آورد.

چنین مفهومی از تسامح صفر مستلزم حساس نمودن کلیه نهادهای اجرایی و مردم به محیط اطراف و رویدادهای اجتماعی است به گونه‌ای که همگی نسبت به آن احساس مسئولیت نموده و در جهت رفع و حل مشکلات به سرعت قدم مناسب را بردارند. در این راستا، نهادهای رسمی و مسئول امور اجتماعی نه تنها از نقش حساس‌تری برخوردارند بلکه بایستی تدابیر لازم را برای ایجاد و حساسیت در مردم نسبت به آنها نیز اندیشیده و زمینه‌ها و ابزار مناسب برای جامعه عمل پوشاندن به چنین حساسیتی را نیز فراهم آورند. به این ترتیب این امکان فراهم می‌شود تا به جای واکنش‌های گذرا و سرکوبگر پلیسی به برخی مشکلات اجتماعی که معمولاً به صورت گزینشی انتخاب می‌شوند، فرهنگی مبتنی بر نظم و رعایت، مقررات و نیز مراقبت و حمایت از جامعه به وجود آید که نه تنها همه نهادهای رسمی و مردمی بتوانند در آن مشارکت داشته باشند بلکه نظم اجتماعی نیز به طور عمیق‌تر و ماندگارتری تأمین و تضمین می‌گردد. در چنین فضایی است که هم جرائم شدید و هم جرائم خرد و سبک

فرصت وقوع کمتری می‌یابند و در صورت وقوع نیز به سرعت به آگاهی نهادهای مسئول می‌رسند تا تحت بررسی و رسیدگی قرار گیرند. با این روش، مفهوم مسئولیت اجتماعی (كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ) و نظم واقعی (اوصیکم ... و نظم امرکم) که مورد توصیه بزرگانی همچون پیامبر اکرم (ص) و حضرت علی (ع) بوده است معنای ملموس‌تری می‌یابند.

اینکه چرا چنین سیاستی در مورد جرائم خُرد یا بی‌نظمی‌های اجتماعی مطرح شده نیز مسأله‌ای در خور بحث است. جرائم سنگین مثل قتل، تجاوز جنسی و سرقت‌های مشدد مثل سرقت مسلحانه و امثال اینها معمولاً جز در موارد استثنایی مثل عدم شناسایی مرتکب یا عدم کشف جرم، مورد تعقیب قرار می‌گیرند و کمتر جامعه یا نظام سیاسی‌ای نسبت به آنها گذشت و مسامحه از خود نشان می‌دهد. واتگهی معمولاً نرخ چنین جرائمی در مقایسه با جرائم سبک خیلی بالا نیست. در مقابل، جرائم سبک یا خرد نه تنها معمولاً از لحاظ تعداد بسیار بالا هستند بلکه در بسیاری موارد با دلایل و توجیهات متعدد قانونی و یا با مصلحت‌اندیشی‌های اجتماعی و غیره تعقیب نمی‌شوند و یا حتی ممکن است به مقامات دست‌اندرکار و ذی‌صلاح اعلام نگردند. در حالی که گاهی اوقات همین جرائم خُرد و حتی بی‌نظمی‌هایی که عنوان مجرمانه ندارند، به لحاظ شیوع و گستردگی که در جامعه پیدا می‌کنند آزاردهنده شده یا به یک معضل اجتماعی تبدیل گشته، جامعه را نگران می‌سازند یا زمینه را برای شکل‌گیری و ارتکاب جرائم سنگین‌تری فراهم می‌آورند. درست به همین دلیل بود که نظریه «پنجره‌های شکسته»^۱ مطرح شد و مطرح‌کنندگان آن با استناد به یک آزمایش روانشناسی ساده توسط آقای فیلیپ زیمباردو^۲ نشان دادند که اگر یک خرابی کوچک در گوشه‌ای از جامعه حتی در مناطق یا جمعیت‌هایی که تصور می‌شود فرهنگ قانون‌گریزی و قانون‌ستیزی ندارند، به وجود آید اما به سرعت ترمیم نگردد چنین خرابی کوچکی می‌تواند اسباب خرابی‌های بیشتر و یا حتی تشویق افراد غیربزه‌کار به تعمیق و توسعه خرابی به وجود آمده بگردد. در نتیجه، نه تنها جرائم خُرد و سبک و بی‌نظمی‌های اجتماعی ناپستی دست کم گرفته شوند بلکه لازم است با تجهیز، تشویق و جلب همکاری

1- Wilson, J. Q. & Kelling, G. (2003) "Broken Windows: The Police Neighbourhood Safety", in Eugene McLaughlin, John Muncie & Gordon Hughes (eds.), *Criminological Perspectives: Essential Readings*, Second Edition, Sage Publications, London, pp. 400-411 (originally published in the *Atlantic Monthly*, 1982, pp. 29-38).

2 - Philip George Zimbardo

نهادهای مختلف دست اندرکار برقراری نظم اجتماعی و جامعه مدنی و به دور از اکتفا به واکنش های مقطعی و صرفاً سرکوبگر، همه مردم و نهادهای مربوط را نسبت به مراقبت بیشتر از محیط اطراف خویش و حوزه تحت نظارت خود و ترمیم سریع و به موقع خرابی ها و صدمات وارد به آن حساس و آماده ساخت. در چنین حالتی است که جامعه می تواند انتظار داشته باشد تا نظم واقعی در آن برقرار گردد و واکنش های تند و سرکوبگر نیز به حداقل برسد و کسانی را هدف قرار دهد که علی رغم آسان و ارزان بودن رعایت قانون با خطرپذیری بالا به نقض و نادیده انگاشتن آن با قیمت بالاتری می پردازند.

وقتی آگاه شدم که پایان نامه کارشناسی ارشد جناب آقای بهروز جوانمرد، دانشجوی ساعی و کوشای فعلی دوره دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی دانشگاه شهید بهشتی قرار است به عنوان کتاب به زیور طبع آراسته گردد، بسیار مسرور گردیدم و علیرغم اشتغالات زیاد باعث خرسندی شد تا بتوانم به عنوان استاد راهنمای این اثر در زمان دانشجویی ایشان در دوره کارشناسی ارشد، نگاهی دوباره به آن انداخته و چند سطری به عنوان سرآغاز بحث بنگارم. هر چند زمان کم و گرفتاری زیاد بیش از این اجازه نداد تا بحثی در خور خوانندگان محترم مطرح نمایم اما امیدوارم که بحث مطرح شده آغازی خوب برای طالبان علم و دانشجویان عزیز در جهت اندیشه و کندوکاو بیشتر در زمینه سیاست کیفری و مفاهیم وارداتی و بومی کردن آنها باشد. محتوای کتاب حاضر که با استفاده از منابع معتبر، غنی و روزآمد داخلی و خارجی تهیه گردیده قطعاً یکی از نادر آثار در خصوص موضوع سیاست تسامح صفر خواهد بود و مطالعه آن به کلیه سطوح دانشجویی توصیه می گردد. آرزو می کنم جناب آقای بهروز جوانمرد در کلیه مراحل آتی زندگی بیش از این موفق و مؤید باشند.

والسلام علینا و علی عبادا... الصالحین

دکتر علی صفاری

استادیار دانشکده حقوق

دانشگاه شهید بهشتی

آذرماه ۱۳۸۸